

Марта ЗЬОЛА

м. Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка

УДК 821.161.2-31.09"196"Гнатюк І.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2024.76.12576>

ЛІТЕРАТУРНИЙ ФЕНОМЕН ШІСТДЕСЯТНИЦТВА КРИЗЬ СПОГАДИ ІВАНА ГНАТЮКА

Резюме: У статті здійснено спробу розглянути літературний феномен українського шістдесятництва через призму особистісної самосвідомості Івана Гнатюка, мистецьки втіленої у його спогадовій прозі. Увагу зосереджено на своєрідності художньої майстерності автора в ретроспективному відтворенні низки подій і фактів літературного процесу 60-80-х років ХХ ст. як очевидця та учасника мистецького поступу того часу. Описано окремі фрагменти спогадів письменника-шістдесятника в межах окресленого часового відтинку, котрі вміщені у його прозових книжках. З'ясовано, що спогадова проза І. Гнатюка увиразнює й доповнює колективну творчу біографію українського літературного шістдесятництва і може слугувати матеріалом для розуміння культурно-історичних та ідейно-світоглядних засад носіїв цієї поколіннєвої ідентичності. Закарбовані у спогадах мемуариста історичні події є безцінними свідченнями літературної та суспільної діяльності окремих представників «знакового покоління», яких художньо інтерпретував автор на індивідуальному письменницькому полотні.

Ключові слова: спогадова проза, шістдесятництво, Іван Гнатюк.

LITERARY PHENOMENON OF THE SIXTIERS THROUGH THE MEMOIRS OF IVAN HNATYUK

Abstract: The article examines the literary phenomenon of the Ukrainian sixtiers through the prism of Ivan Hnatyuk's personal self-awareness, artistically embodied in his memoirs. Attention is focused on the originality of the author's artistic skill in the retrospective reproduction of events and facts of the literary process in the 60s-80s of the 20th century, as an eyewitness and participant in the literary progress of that time. Separate fragments of the memoirs of the sixtiers writer within the defined time frame, contained in his prose books, are described. It was established that Ivan Hnatyuk's memoir prose clarifies and complements the collective artistic biography of the Ukrainian literary sixtiers and can serve as material for understanding the cultural-historical and ideological-worldview foundations of the bearers of this generational identity. The historical events recorded in the memories of the memoirist are invaluable evidence of the literary and social activities of individual representatives of the «significant generation» which were artistically interpreted by the author on an individual writing canvas.

Keywords: memoirs, sixtiers, Ivan Hnatyuk.

Постановка проблеми. Мемуари як жанр спогадової літератури мають свою специфіку. Це прозова нефікційна розповідь автора про реальні історичні, соціальні, культурні та інші події, учасником або свідком котрих він був особисто, та про видатних людей, із котрими його зводила доля. У мемуарному творі автор,

який водночас є наратором, виступає як свідок оповідуваної історії¹. Наше звернення до мемуаристики Івана Гнатюка зумовлене необхідністю переосмислення літературного феномену шістдесятництва крізь парадигму мистецького бачення його представником фрагментів життєтворчості окремих носіїв цього «знакового покоління». **Мета** розвідки – дослідити спогадову прозу І. Гнатюка через призму художнього віддзеркалення ланцюжка подій і явищ літературного процесу 60-80-х років ХХ ст.

При здійсненні наукової розвідки використані **методи** аналізу й узагальнення, що стали основою для розгляду та дослідження мемуаристики І. Гнатюка і дали можливість виявити мистецьку своєрідність автора, його авторську індивідуальність у ретроспективному відтворенні низки подій та обставин досліджуваної доби, а також культурно-історичний метод, що дозволив простежити зв'язки спогадової прози автора з дійсністю, особливості сприйняття й інтерпретації певних подій, дослідити досі невідомі свідчення з життя окремих представників шістдесятництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць, у яких розглядаються окремі аспекти творчості І. Гнатюка, слід виокремити статті Надії Колошук (*Моє трагічне покоління*): про андеграунд української літератури у повоєнний період; *Поетичне трикнижжя Івана Гнатюка початку 1990-х років: чому Україна не почула пророка «Нового літочислення»*) та Інни Волянчук (*Мовна метафора та її функції у поетичних творах Івана Гнатюка*). Отже, можемо висувати, що наукових праць із дослідження творчої особистості та літературного набуtku І. Гнатюка на сьогодні обмаль, а ті що є, зовсім не стосуються питань розгляду й аналізу спогадової прози письменника-шістдесятника, яка досі залишається неосмисленою. У цьому й полягає **актуальність** пропонованої статті.

Виклад матеріалу. Атмосфера кінця 50-х років ХХ ст. сприяла тому, що на теренах УРСР сформувалася молода генерація митців-шістдесятників, котрі намагалися укріпити національні ідеали та людську гідність. Сплеск творчої свободи, яка ширилася Україною щораз більше, породив когорту митців, імена яких згодом стали гордістю нації. Творчість шістдесятників утверджувалася, головню, як протест супроти духовної нівеляції особистості в тоталітарному суспільстві. Вони стали на оборону індивідуального, морально-духовного виміру, наскрізь протилежного нав'язаним радянським псевдовартостям. Визначальним у їхній творчості було органічне і яскраво виражене національне світосприйняття, утілене в мотивах нескореності духу та святої віри у свободу нації².

Іван Гнатюк – носій поколінневої ідентичності шістдесятництва, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка 2000 року за книжку спогадів *Стежки-дороги*. Художній творчий доробок митця вирізняється експресивністю, оригінальністю, національною вкоріненістю. На його мистецькому поетичному та прозовому полотні синтезувалися любов до України, дружини, матері та екси-

¹ Х. Баган, *Автобіографія, мемуари, щоденник: типологічні відмінності*, Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологія, 2015, № 52, с. 33.

² М. Зьола, *Національно-екзистенційні виміри лірики Івана Гнатюка*, Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія», 2022, № 51, с. 58.

стенціальне осмислення життя, жага свободи, релігійність, націєцентричне світо-сприйняття.

Науковець Олег Рарицький у монографії *Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників)* акцентує, що художньо-документальна проза українського шістдесятництва становить один із важливих етапів розвитку національної літератури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Дослідник зазначає: «В умовах цілковитої ідеологічної блокади сформувався особливий шар письменства, в основу якого закладалися реальні події, котрі, трансформуючись художньо під пером оповідача, документували добу та її характер, віддзеркалювали реакцію діячів руху на тогочасні літературно-мистецькі події, розлого висвітлювали імпліцитне чи експліцитне буття і спосіб екзистенційно-особистісного самовияву представників цього творчого покоління»¹. Так само мемуарна проза І. Гнатюка характеризується послідовним відображенням певних періодів життя автора з чіткими експресивними смисловими акцентами на важливих подіях, що посіли визначальне місце у його долі. Письменник вдається до роздумів над окремими пережитими подіями, їх художнього відображення на власному мистецькому полотні, опису і характеристики людей, з якими йому судилося зустрітися, майстерно вливає у прозове русло власні почуття та міркування щодо певних явищ чи обставин.

Прозові книжки Івана Гнатюка *Стежки-дороги* (1998), *Бездоріжжя* (2002), *Свіжими слідами* (2004) розкривають читачеві авторський духовний всесвіт, багатоплановість сюжетних ліній, синкретизм згустків доль, що зводиться до єдиного авторського твердження: «Коли душа, переповнена болем і гнівом, не може знайти у плині життя якогось рятунку, тут хоч-не-хоч мусиш брати перо й виливати її переживання у слово. Скільки раз воно рятувало мене від найтяжчих душевних потрясінь і життєвих ударів долі!»². Індивідуальний навик протидії тоталітарній системі спонукав шістдесятників протестувати супроти нівеляції особистості, її злиття з колективним загалом і в цьому нерівному опорі їхнім мечем та щитом було Слово: «Вороги краще за нас знали й знають силу нашого слова, зокрема й поетичного, тому так бояться його – більше, ніж гострої зброї»³.

Варто зазначити, що у поетичних творах, і в прозових штрихах І. Гнатюк жодного разу не використав поняття «шістдесятництво», не визначав словесно своєї особистісної приналежності до цієї поколінневої ідентичності. Однак, аналізуючи прозовий та поетичний доробок митця, пересвідчуємося у його тісній духовно-творчій спорідненості з представниками «знакового покоління». Крізь спогадову прозу цього письменника спостерігаємо його безперервне фізичне та ментальне перебування у вирі буремного життя шістдесятництва. Прикметно, що в книжці спогадів *Стежки-дороги* знаходимо поетичний твір під назвою *Трагічне покоління*, котрий, за словами автора, він написав восени 1949 року, і це був його перший вірш, створений у неволі. Заглиблюючись у роздуми над цією поезією, із подивом розуміємо – цей вірш неначе пронизує просторово-часові межі і є суго-

¹ О. Рарицький, *Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників)*, Київ : Смолоскип, 2016, с. 7.

² І. Гнатюк, *Бездоріжжя*, Харків : Майдан, 2002, с. 72.

³ І. Гнатюк, *Стежки-дороги: Спомини*, Дрогобич : Відродження, 1998, с. 94.

лосним із трагічною долею митців-шістдесятників, зокрема, із фатумом самого автора:

Воно жило і в боротьбі,
І в муках рабського терпіння,
Та не зневірилось в собі –
Моє трагічне покоління...

І часто гоїло синці,
І мліло, кинуте за ґрати,
Але не йшло на манівці –
З німим терпінням на лиці,
Мов у терновому вінці,
Жило – трагічне і завзяте!¹

Людмила Тарнашинська у своїй монографії стверджує: «Шістдесятники потрапили у складну, так би мовити, серединну ситуацію: вони були затиснуті, з одного боку, переконанням, що саме капіталістичний світ несе кризу духовному здоров'ю людини, а з другого – тоталітарною суттю переродженого, як вони вважали, соціалізму, який спрямовував свою потужну ідеологічну машину проти того ж таки вільного розвитку особистості, позбавляючи людину вільного вибору й перетворюючи її на безправний «гвинтик»². Науковиця висувала, що через ці обставини сприйняття саме національного як самобутнього, непроминального бачилося їм «тим фундаментом, на якому можна було зводити «новий світ», наближений до ідеального, де людині гарантовано буде збереження своєї індивідуальності й вільної самореалізації»³. Зазначимо, що шлях до цього, за визначенням Л. Тарнашинської, «нового світу», І. Гнатюк називає «визвольним», таким, що веде до «волі»: «Будь вірний, сину, визвольній меті, / Не зрадь її ні духу, ні імення... // ...Мені не страшно вмерти за свободу / І ти не бійся смерті-забуття, – / Ти народився вільним, і життя / Твоє – це воля рідного народу!»⁴

Боляче давалося І. Гнатюкові усвідомлення того, «як москалі дорешти русифікують і споюють наш недобитий народ та відверто перетворюють Україну в свою без'язику колонію»⁵, та поет був непохитним в осягненні місії свого життя – невтомній праці над рідним Словом: «Я ще з дитинства жив болем свого народу – і нічогісінько не зробив для нього, – згинуті, не залишивши ніякого сліду на нашій святій землі, – я просто не міг»⁶; «...Але віддати життя безборонно, йти – як віл на забій і не залишити після себе найменшого сліду – ні, я не міг піти на таке самогубство»⁷.

¹ Там само, с. 112.

² Л. Тарнашинська, *Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти)*, Київ : Смолоскип, 2010, с. 14.

³ Там само, с. 14.

⁴ І. Гнатюк, *Вибрані вірші та поеми*, Львів : Червона калина, 1995, с. 607–608.

⁵ І. Гнатюк, *Стежки-дороги: Спомини*, Дрогобич : Відродження, 1998, с. 289.

⁶ Там само, с. 194–195.

⁷ Там само, с. 226.

Науковець Радомир Мокрик у книжці *Бунт проти імперії: українські шістдесятники* зазначає, що в «керованому хаосі» часів «хрущовської відлиги» молоде покоління шістдесятників почало робити перші дорослі кроки та «вибухнуло поезією»: «З початком 1960-х років на літературній сцені з'являлися все нові й нові постаті: Іван Драч, Микола Вінграновський, Ірина Жиленко, Василь Симоненко, Василь Стус»¹. Вони, за його словами, «уже незабаром мали пересвідчитись, що будь-яка свобода думки в радянській культурі має свої межі. Свобода творчості традиційно обмежувалась офіційним каноном – соціалістичним реалізмом»². Схоже твердження черпаємо і з книги спогадів Івана Гнатюка *Стежки-дороги: «Хрущовське потепління дещо послабило цензуру – почали з'являтися вельми цікаві публікації в пресі. Першою заявила про себе поезія»*³. Подальший виклад думок автора йде в руслі згадок про найяскравіші персоналії тієї доби та емоційні інтенції самого мемуариста від «знайомства» з їхніми творами: «Коли я прочитав у «Літературній газеті» поетичну добірку Миколи Вінграновського *З книжки першої, ще неопублікованої*, був так вражений нечуваною сміливістю й художньою майстерністю його поезій, що з місяць ходив просто приголомшений: поява тієї публікації зробила справжній переворот в тодішній літературі... Вслід за Вінграновським у тій же газеті й так само на цілу сторінку Іван Драч опублікував поему *Ніж у сонці*. Голосно заговорили й молоді критики: Іван Дзюба, Євген Сверстюк і особливо Іван Світличний, найсміливіший і найпристрасніший серед них критик-дослідник громадсько-літературного життя в Україні»⁴. Поряд з цим Іван Гнатюк описує й своє становище як письменника та звичайного громадянина в окресленому відтинку часу – невтішне та розпачливо-безнадійне: «А я в той час, забутий людьми та Богом, балансував на гострому лезі життя і смерті: важкі сухоти й невсипуща пильність чекістів та їхніх прислужників загнали мене в глуху безвихідь самотності й переживання»⁵. Незважаючи на такі, вкрай несприятливі для творчості обставини, І. Гнатюк наполегливо працював на літературній ниві – в той час з'явилися друком його три перші збірки поезій: *Паговіння* (1965), *Калина* (1966) та *Повнява* (1968).

«Наприкінці шістдесятих років, – продовжує думку І. Гнатюк, – після так званої «хрущовської відлиги» знову став проявлятися тоталітарний режим компартійної диктатури; письменники, мабуть, першими відчували його, безсилі захистити свої твори від редакторсько-цензурного свавілля»⁶. Автор у спогадах зізнається, що неабиякими зусиллями довелося виборювати можливість виходу збірки його поезій *Жага*, ще раніше кимось перейменованої з *Осмаги*: «Важкими стали мені вже перші кроки по «відкритій зеленій вулиці» у письменницькому видавництві, але *Жага* світ, проте, побачила, хоч і дуже обскубана та покалічена»⁷. Автор також пригадує як, відбуваючи покарання у спецтаборі «Холодний», спі-

¹ Р. Мокрик, *Бунт проти імперії: українські шістдесятники*, Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023, с. 90–91.

² Там само, с. 91.

³ І. Гнатюк, *Стежки-дороги: Спомини*, Дрогобич: Відродження, 1998, с. 245.

⁴ І. Гнатюк, *Стежки-дороги: Спомини*, Дрогобич: Відродження, 1998, с. 245.

⁵ Там само, с. 245.

⁶ Там само, с. 294.

⁷ Там само, с. 293.

вав українські пісні в карцері разом з побратимом Василем Віртом. Про той випадок потім, перебуваючи на волі, розповів товаришеві – Борисові Харчуку: «...Він відтворив його, здається, в четвертому томі тетралогії *Волинь*, давши моє ім'я головному героєві, але у верстці хтось із літературних чиновників те місце викреслив, – хочеться сподіватися, що верстка того тому збереглася, і колись при перевиданні *Волині* воно буде відновлене, як і багато інших вилучених та покалічених місць тієї великої тетралогії»¹.

Борис Харчук познайомив І. Гнатюка з ірпінцями – Григорієм Кочуром та Дмитром Паламарчуком, котрих разом із Миколою Лукашем їхні друзі називали «ірпінською трійцею»². Пізніше І. Гнатюк у спогадах щемливо описував, як на похороні Володимира Підпалого «побачив Бориса Харчука, що стояв збоку, самотній, – він тоді зазнав нищівної компартійної критики, й письменники боялися прилюдно підходити до нього, щоб не потрапити в чийсь високочинницьку неласку»³.

Нелегка доля очікувала й М. Лукаша: «Після того, як його виключили зі спілки письменників, у нього не стало для прожиття ніяких засобів – ні гонорару, ні посади, ні пенсії... Лукашеві пропонували перекладати за якусь платню іноземні реклами торгівлі, але він, шануючи свою гідність, не згодився на таку принизливу працю, сказавши: «Я перекладач художньої літератури, а не торговельних реклам». Пробували поновити його у Спілці письменників, однак прислужники партійного ЦК вимагали, щоб Лукаш написав покайну заяву, на що він спокійно відповідав тим прислужникам: «Я нікого не вбивав і не маю за що каятися». Дивно, де в його ніжній душі бралася така непохитна мужність і сила принциповості?»⁴. Відтворенням окреслених подій у художній канві мемуарного тексту автор доводить, що М. Лукаш та більшість його побратимів-шістдесятників сповна відчували, як тоталітарний режим нищить волю українців, але зуміли зберегти свободу, що проявилася у можливості робити вибір. Адже свобода – це, передусім, свобода свідомості та вибору духовно-моральної позиції особистості⁵.

Маємо підстави вважати, що саме ці постійні переслідування української творчої інтелігенції 60-х років ХХ ст. лягли в основу вірша І. Гнатюка, художньо вплетеного у його прозову книжку *Бездоріжжя*:

Ніхто не чує чорної зневаги.
Співці – на жебрах, Слово – на хресті.
Правдива слава й честь – у забутті,
А на престолах – блазні та варяги.

Нема народу – слуги суєти
Безкарно правлять оргію зухвалу...

¹ Там само, с. 150.

² Там само, с. 268.

³ Там само, с. 318.

⁴ Там само, с. 370–371.

⁵ М. Збола, *Модуси «Свобода» та «Бог» як маркери художнього синтезу у ліриці Івана Гнатюка екзистенційного мислення Григорія Сковороди*, [у:] *Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди*, Полтава, 2022, с. 159.

О Господи, не дай нас на поталу,
Бодай хоч в душах волю захисти¹.

Перший запис у прозовій книжці *Свіжими слідами*, складовими елементами якої є спогади, есеї та щоденниковий масив, датований 1 січня 1985 року. Ті рядки наповнені чуттєво-емоційною тональністю, жалем за нездійсненими сподіваннями, які «в'януть, сохнуть і осипаються». Поет описує як чекав грудневої книжки журналу «Дніпро» з добіркою своїх віршів, а коли дочекався, побачив, що два з них «зняті», а з решти трьох, серед яких вірш *Пам'яті Володимира Підпалого*, вийняті душі, а слово «Україна» знову замінено на «Батьківщина», від чого створюється враження, що «ми вже не українці, а якісь «батьківщинці»². Зазначений вірш-диптих, під назвою *Пам'яті друга*, вмістився в об'ємну збірку І. Гнатюка 1995 р. *Вибрані вірші та поеми*. Перша частина диптиху *Вечірні сутінки* пронизана відчуттям болю й туги за другом-однодумцем, який «незмінно чув і Україну / Не лише на слові, а й в душі»³: «З другом я у пам'яті стою, / Грію душу спогадами, навіть / Болем коло нього відтаю»⁴. Чуттєві інтенції віршованого полотна звучать, як сповідь: «Я не б'юся птахом у відчаї – / Розмовляю з ним на самоті: / Як мені його не вистачає, / Вірного, єдиного в житті!»⁵. Натомість друга частина диптиху під назвою *Бабино літо* має дещо іншу емоційну тональність; концепт «смуток» зазнає певної змістової трансформації та набуває цілком протилежного забарвлення, проєктуючи позитивну конотацію на текстове полотно: «Буде смуток бабиного літа / У поживклім листі – забуття, / Але й буде осінню зігріта / Жилочка воскреслого життя. [...] /...І, як свято, радісно зустрівте, / Буде слово, тихе і святе, – / Павутиння бабиного літа / У твоєму слові зацвіте»⁶.

Олег Рарицький зазначає: «Незважаючи на зовнішній тиск, В. Підпалий залишається твердим у протистоянні суспільній і літературній фальші. Під тиском цензурних заборон та обмежень – із суто естетичним підходом – редагує твори відомих нині авторів: Анатолія Бортняка, Івана Гнатюка, Романа Лубківського, Андрія Малишка, Бориса Олійника, Дмитра Павличка...»⁷. Володимир Підпалий, працюючи редактором у видавництві «Радянський письменник», редагував дві збірки свого товариша – Івана Гнатюка: *Повнява* (1968) та *Жага* (1970). «Володимир Підпалий, – згадує Іван Гнатюк у книжці спогадів *Стежки-дороги*, – саме редагував рукопис моєї четвертої книжки *Осмага* й схвалив усі до одного вірші й історичну поему *Запізніле каяття*, сказав, що то буде моя найкраща й найбільша за обсягом збірка»⁸. Цими словами товариш надзвичайно підтримав автора збірки. Однак недремне око компартійної скрупульозності вносить свої правки в поетичну збірку митця: «Але замість сподіваної верстки отримую листа від нього

¹ І. Гнатюк, *Бездоріжжя*, Харків : Майдан, 2002, с. 73.

² І. Гнатюк, *Свіжими слідами: Спогади, есеї*, Харків : Майдан, 2004, с. 3.

³ І. Гнатюк, *Вибрані вірші та поеми*, Львів : Червона калина, 1995, с. 284.

⁴ Там само, с. 283.

⁵ Там само, с. 284.

⁶ Там само, с. 285.

⁷ О. Рарицький, *Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників)*, Київ : Смолоскип, 2016, с. 231–232.

⁸ І. Гнатюк, *Стежки-дороги: Спомини*, Дрогобич : Відродження, 1998, с. 292.

(Володимира Підпалого), в якому він повідомляє, що «Петренкостепанюки» зняли з мого рукопису сімнадцять віршів і поему та ще й поставили вимогу осучаснити книжку віршами «навіяними сучасними віяннями»¹. Пересвідчуємося, отже, якою невсипущою на той час була цензура: «Моє віршоване слово перепускають через десятки цензурних рогаток, просвічують старентгенами своєї всюдисущої пильності, ще й стежать за кожним моїм кроком і поглядом»².

Після смерті В. Підпалого, за сприяння І. Гнатюка, у журналі «Київ» вийшли друком його листи: «У шостій і сьомій книжці журналу «Київ» за вісімдесят дев'ятий рік були надруковані листи покійного Володимира Підпалого до мене, за які редактор Петро Перебийніс навіть подякував мені, сказавши, що вони викликали неабияке читацьке зацікавлення»³, – згадує І. Гнатюк у книжці *Стежки-дороги*.

Іван Гнатюк описує у своїх мемуарах культурно-мистецькі події за участі шістдесятників, свідком яких був сам. У книжці *Бездоріжжя* автор пригадує, зокрема, нараду поетів-перекладачів, що відбулася 1966 року, організатором якої був Г. Кочур, і захоплено виводить неперевершений інтелектуальний силует перекладача-оратора: «Виголошуючи доповідь, він не мав перед собою жодного листочка, на якому були б занотовані хоч невеличкі її тези... Зал був переповнений і запрошені поети-перекладачі, затамувавши подих, ловили кожне слово промовця, заворожені його дивовижною пам'яттю та ерудицією... Саме на цій нараді Григорій Порфірович піддав нищівній критиці так звану «тарапуньківщину»...»⁴. Пересвідчуємося, отже, в неперевершених ораторських та організаторських здібностях перекладача, його ерудиції, відвазі, національній укоріненості. Водночас І. Гнатюк оприявнює відомий сценарій, якого неухильно дотримувалася тогочасна влада: «Чи не той виступ з приводу «тарапуньківщини» і став першопричиною майбутнього його виключення зі Спілки письменників і на довгі роки позбавлення можливості працювати й своєю самовідданою творчістю збагачувати рідну літературу...»⁵.

Григорій Кочур познайомив І. Гнатюка з Ліною Костенко. Поет-мемуарист із невимовним захопленням згадує цю зустріч: «Я жадібно ловив кожне її слово й, мов зачарований, дивився на неї – дивовижну особистість і геніальну поетку; Ліна, запам'яталося, казала, що збирається писати поему про скіфів, яка побачила світ аж через два десятиліття в її першому і поки що єдиному, виданому в нашій країні, *Вибраному*»⁶.

У спогадовій прозі І. Гнатюк дає короткі описові характеристики своїх товаришів-шістдесятників, виводить власний погляд на творчі й особистісні риси постатей на тлі доби. Автор наводить невеликі прозові штрихи й до портрета М. Лукаша: «Досконало володів кількома десятками іноземних мов, був неаби-

¹ Там само, с. 292.

² Там само, с. 289.

³ Там само, с. 383-384.

⁴ І. Гнатюк, *Бездоріжжя*, Харків : Майдан, 2002, с. 113.

⁵ І. Гнатюк, *Бездоріжжя*, Харків : Майдан, 2002, с. 113.

⁶ І. Гнатюк, *Стежки-дороги: Спомини*, Дрогобич : Відродження, 1998, с. 308.

яким знавцем світової літератури, музики, історії, – він здавався мені святим проповідником, що навчає мудрості й любові до неї»¹.

Мемуарист згадує і про нездійснений «благородний задум трьох талановитих перекладачів» – видати *Світовий сонетарій*: «Часто з болем Дмитро Паламарчук згадував невиданий *Світовий сонетарій*, про якого розповідав мені й Григорій Кочур...»². На сторінках книги *Бездоріжжя* І. Гнатюк розповідає про намір «ірпінської трійці» видати книгу перекладних сонетів українською мовою: «Поговорили про ту справу з Д. Павличком і доручили йому як одному з пробивних керівників Спілки письменників домовитися з видавництвом про їх видання. Павличко схвалив їхній задум і запевнив їх, що все буде зроблено якнайкраще. Стали вони готувати об'ємний рукопис... І раптом на прилавках книгарень з'являється чимала книга *Світовий сонет* у перекладах самого Павличка. Кинулися ірпінські перекладачі до видавництва з наміром видати підготовлений ними *Світовий сонетарій*, але всюди чули одну й ту саму відповідь: «Та ж *Світовий сонет* щойно виданий у перекладі Павличка, – навіщо знову його видавати?». Таким чином благородний задум трьох талановитих перекладачів, Павличкових приятелів, був ніби живцем похований»³.

Зі щирою прихильністю згадує І. Гнатюк про своє знайомство з письменником, а пізніше – добрим товаришем-однодумцем Володимиром Лучуком: «Наважився поїхати до Львова й самому зайти до редакції «Жовтня». Володимир Лучук, що завідував поезією в ньому і був на п'ять років молодший за мене, прийняв мене так сердечно, наче давнього знайомого чи й друга; показав журнальну верстку, де були надруковані три моїх вірші, і на прощання дав мені з дарчим написом свою першу поетичну збірку *Довір'я*»⁴. Володимир Лучук наповнив виснажені табірними сухотами легені І. Гнатюка свіжим повітрям українського поетичного слова, підтримав його на перших кроках творчого входження в таємницю поезії, дав поштовх до примноження власного мистецького набуtku: «То було щось дивовижне в дотеперішній українській поезії: безпосередній вибух почуття, самобутні образи, рими, ритміка, – така відвертість душі у всьому, що зразу викликала справжню довіру й зачудування. Ця невеличка книжечка вдихнула нечувану свіжість у нашу запрограмовану державною диктатурою так звану літературу»⁵.

На долю І. Гнатюка випало пережити всіх своїх «довголітніх» друзів-письменників: «Поволеньки пішли один за одним усі три ірпінські перекладачі: Микола Лукаш, Григорій Кочур і Дмитро Паламарчук... То справді була нерозлучна трійця побратимів – талановитих перекладачів-поліглотів, що своєю творчістю збагатили нашу літературу на довгі століття»⁶. Із сумом та властивим йому екзистенційним поривом, І. Гнатюк виливає на аркуш внутрішній біль та скорботну гіркоту невимовної втрати: «Не залишилося в мене серед письменників жод-

¹ Там само, с. 308.

² І. Гнатюк, *Бездоріжжя*, Харків : Майдан, 2002, с. 110.

³ Там само, с. 111.

⁴ І. Гнатюк, *Стежки-дороги: Спомини*, Дрогобич : Відродження, 1998, с. 242.

⁵ Там само, с. 242.

⁶ І. Гнатюк, *Бездоріжжя*, Харків : Майдан, 2002, с. 109.

ного з довголітніх друзів, – пішли у вічність: Володимир Підпалый, Борис Харчук, Володимир Лучук, Оксана Сенатович, Григорій Кочур і останній – Дмитро Паламарчук, – покинули мене самотнього у безпросвітному переживанні, покинули, наче в безлюдній пустелі»¹.

Радомир Мокрик у своїй книзі запропонував власний погляд на визначення феномену українського шістдесятництва: «Це передусім клубок відносин талановитих непересічних людей, різних та самотніх. Те, що Ліна Костенко підкреслює саме любов між шістдесятниками, насправді не є художнім перебільшенням...»². Цю любов, закарбовану пером І. Гнатюка на сторінках його прозових книг, зокрема книжки «Бездоріжжя», спостерігаємо в різноманітних формах, утілених у слові: «...Так, я живу їхньою пам'яттю, вони й з потойбічного світу дають мені невичерпну силу жити своїми та їхніми прагненнями й переживаннями, тобто жити за них і за себе»³.

Як бачимо, розповіді І. Гнатюка про пройдене та пережите, вміщені у його прозових книжках, об'єднані передусім потребою художнього осмислення минулого, свідком якого був сам автор, «гнаний вітрами часу і зогріваний світлом рідного сонця»⁴.

Висновки. Спогадову прозу І. Гнатюка можна вважати вагомим естетично-філософським компонентом творчості митця-шістдесятника. Авторіві вдалося повною мірою досягнути творчої реалізації окресленого виду нефікційного письма. Через ретроспективне відтворення низки подій та обставин досліджуваного періоду, мемуарист розкриває невідомі досі свідчення про життя окремих представників українського літературного шістдесятництва, описує історію їхніх взаємин, поділяє їхні прагнення та переживання, суголосні з його особистісно-ментальними поривами. Літературно-історичні події, художньо оприявлені у прозі І. Гнатюка, визначаємо як безцінну письменницьку ілюстрацію мистецької й суспільної діяльності окремих носіїв поколіннявої ідентичності шістдесятництва, яку мемуарист інтерпретував на художньому полотні. Письменник-шістдесятник вийшов за межі існуючих історичних та просторово-часових обмежень, художньо втілюючи моделі мислення «знакового покоління» у всій можливій повноті та виразності.

References

Bahan Kh., *Avtobiohrafіya, memuary, shchodennyk: typolohichni vidminnosti*, Naukovi zapysky Natsional'noho univertsytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya: Filolohichna», 2015, № 52, s. 33–35 // Баган Х., *Автобіографія, мемуари, щоденник: типологічні відмінності*, Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна», 2015, № 52, с. 33–35.

Hnatyuk I., *Bezdorizhzhya*, Kharkiv : Maydan, 2002, 240 s. // Гнатюк І., *Бездоріжжя*, Харків : Майдан, 2002, 240 с.

¹ Там само, с. 110.

² Р. Мокрик, *Бунт проти імперії: українські шістдесятники*, Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023, с. 110.

³ І. Гнатюк, *Бездоріжжя*, Харків : Майдан, 2002, с. 118.

⁴ І. Гнатюк, *Стежки-дороги: Спомини*, Дрогобич : Відродження, 1998, с. 5.

- Hnatyuk I., *Vybrani virshi ta poemy*, L'viv : Chervona kalyna, 1995, 670 s. // Гнатюк І., *Вибрані вірші та поеми*, Львів : Червона калина, 1995, 670 с.
- Hnatyuk I., *Svizhymu slidamy: Spohady, eseyi*, Kharkiv : Maydan, 2004, 136 s. // Гнатюк І., *Свіжими слідами: Спогади, есеї*, Харків : Майдан, 2004, 136 с.
- Hnatyuk I., *Stezhky-dorohy: Spomynu*, Drohobych : Vidrozhennya, 1998, 496 s. // Гнатюк І., *Стежки-дороги: Спомини*, Дрогобич : Відродження, 1998, 496 с.
- Ziola M., *Modusy „Svoboda” ta „Boh” yak markery khudozhn'oho syntezu u lirytsi Ivana Hnatyuka ekzystentsiynoho myslennya Hryhoriya Skovorody*, [u:] *Suchasni retseptsiyi svitohlyadno-tsinnisnykh oriyentyriv Hryhoriya Skovorody*, Poltava, 2022, s. 214–220 // Зьола М., *Модуси «Свобода» та «Бог» як маркери художнього синтезу у ліриці Івана Гнатюка екзистенційного мислення Григорія Сковороди*, [у:] *Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди*, Полтава, 2022, с. 214–220.
- Ziola M., *Natsional'no-ekzystentsiyni vymiry liryky Ivana Hnatyuka, Problemy humanitarnykh nauk. Seriya „Filohiia”*, 2022, № 51, s. 57–63 // Зьола М., *Національно-екзистенційні виміри лірики Івана Гнатюка*, Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія», 2022, № 51, с. 57–63.
- Mokryk R., *Bunt proty imperiyi: ukrayins'ki shistdesyatnyky*, Kyiv : A-BA-BA-NA-LA-MA-NA, 2023 // Мокрик Р., *Бунт проти імперії: українські шістдесятники*, Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023.
- Raryts'kyi O., *Partytury tekstu i dukhu (Khudozhn'o-dokumental'na proza ukrayins'kykh shistdesyatnykiv)*, Kyiv : Smoloskyp, 2016, 488 s. // Рарицький О., *Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників)*, Київ : Смолоскип, 2016, 488 с.
- Tarnashyns'ka L., *Ukrayins'ke shistdesyatnytstvo: profili na tli pokolinnya (istoryko-literaturnyi ta poetykal'nyi aspekty)*, Kyiv : Smoloskyp, 2010, 632 s. // Тарнашинська Л., *Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти)*, Київ : Смолоскип, 2010, 632 с.

Марта Зьола – аспірантка філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

ORCID: 0000-0003-3671-8615

Email: marta_zola@ukr.net